

De walburcht aan de Roode Beek/Rothenbach Een 'herontdekking'?

Gedreven door een bovenmatige interesse in vroege middeleeuwse burchtvormen viel mijn oog bij het doornemen van een recent en omvangrijk werk over Wassenberg (1987) op een aldaar beschreven walburcht in het Nederlands-Duitse grensgebied bij Vlodrop, die volgens mij nooit doorgedrongen is tot de algemene Duitse en Nederlandse kastelenliteratuur.¹

Omdat walburchten in Nederland een betrekkelijk zeldzaam verschijnsel zijn, is het gewenst om die vermelding eens zo grondig mogelijk na te trekken.

De bekende streekonderzoeker P.A. Tholen vond in 1908 aan de Nederlandse kant van de Roode Beek (ten noordoosten van de grenspost Rothenbach) in onherbergzaam gebied de nog intacte resten van een grote burchtaanleg.

Het complex bestond duidelijk uit twee delen. Een groot ovaal terrein (A) van ± 180 bij 80 m, omgeven door een aarden wal met droge buitengracht. Een aansluitend 'boon-vormig' terrein (B) van 75 bij 60 m met droge gracht en buitenwal. Deze laatste wal zette zich voort langs de omwalling van terrein A in de vorm van een gecontroleerde ingangspartij tot een geheel. De burcht was aangelegd op een zandig schiereiland, bepaald door een smalle nevenbeek en de Roode Beek. Een uitgebreid systeem van nog aanwezige stuwdammen kon beide beekdalen voldoende onder water zette om de plek onneembaar te maken.

In zijn beschrijving uit 1927 vermeldt Tholen dat het afgelegen oord ondertussen van Nederlandse zijde ontgonnen werd. Het bos was inmiddels gerooid, grachten gedicht en de wallen grotendeels geslecht.² In 1937 kon hij melden dat op Duits verzoek (!) door de provincie Limburg een verdere vernietiging van deze bijzondere constructie verboden werd.³

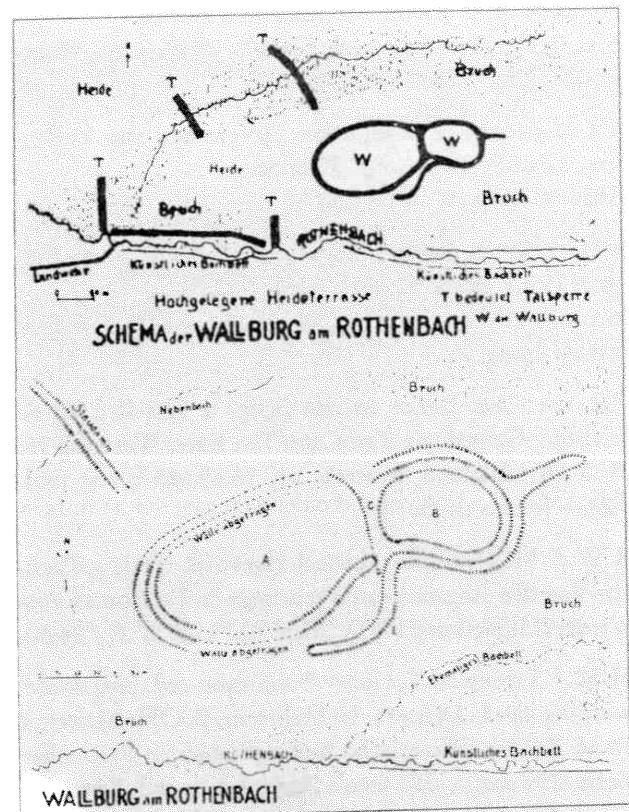
Tot de vele oppervlaktevondsten die er inmiddels gedaan waren, behoorden een geplaveide weg en een houten waterput op terrein A. Verder wat onduidelijk ijzerwerk en maalstenen van basaltlava. Daarnaast een hoeveelheid aardewerkscherven, variërend van laat-middeleeuws geplazuurd tot kogelpotten met standring (glad of met 'Wellenplatte'), wrijfschalen met tuit en zacht gebakken geel-wit aardewerk. Tholen interpreteerde de vroegste keramiek als typisch 'Karolingisch'. Hij zag de door hem ontdekte walburcht als gelijktijdig met de meer bekende motte-burchten in deze regio, voornamelijk vanwege hetzelfde aardewerk, dat hij aldaar aangetroffen had. De militaire sterktes leken hem verbonden door een in het landschap nog zichtbare landweer en het geheel zou een soort verdedigingslinie gevormd hebben tegenover de Vikingen, die zich in 881 in Asselt aan de Maas hadden gevestigd.

Tot zover de gegevens uit de beschikbare literatuur, die

altijd eenzijdig van Duitse kant gekomen zijn.

Zoals Tholen zijn aardewerk beschreef zijn we tegenwoordig eerder geneigd te denken aan een reconstructie uit de 11de-12de eeuw. Dat brengt ons ver weg van de Noormannenplaag en dichterbij de diverse opkomende geslachten, die zo rond 1000 her en der hun territoria gaan opbouwen.

De datering van de paar nog aanwezige walburchten elders in ons land biedt hierbij maar ten dele een helpende hand. De Hunneschans op de Veluwe aan het Uddelermeer wordt momenteel bewoningsfasen toegekend lopende van de 9de tot de 13de eeuw. De enorme constructie van de Heimenberg bovenop de Grebbenberg bij Rhenen is helaas nog niet onderzocht. De kleinere Duno bij Oosterbeek op de Veluwezoom wordt toegeschreven aan het beruchte grafelijke echtpaar Balderik en Adela van omstreeks 1000. De Hunenburg bij Ootmarsum in Twente zou de jongste kunnen zijn als een bisschoppelijke sterkte (met stenen toren) uit de 12de eeuw.⁴ Allen hadden ze duidelijk een regionaal-dominante functie en behoren ze tot het vroegste kastelentype dat we kennen. Geen van hen lijkt op die aan de Roode Beek bij Vlodrop-Station. De daar voorkomende 'sluis'-vormige ingangspartij is van elders onbekend. Van een aansluitend omgracht en omwald voorterrein biedt alleen de Hunenburg in Twente de (nu bijna verdwenen) sporen als voorbeeld aan. Dit alles maakt het Limburgse tot iets bijzonders.

Situatieschets en plattegrond walburcht aan de Roode Beek.
A. P. Tholen, 1927.

Wel valt op dat de vondsten en het systeem van waterhuishouding een duidelijke verwantschap vertonen met naburige sterktes als de motte-burchten Hoverberg (Birgelen) en Alde Berg bij Arsbeck.⁵ Hiervan kennen we de bouwers trouwens ook niet.

Wat de twee-deling van onze walburcht nog aangaat, P. A. Tholen rekent terrein A tot hoofdburcht en B tot een soort voorburcht, omdat hem uit strategisch oogpunt de verdedigingswijze van terrein B nogal vreemd voorkomt. Namelijk een buitenwal, waarbinnen een omgrachting en zonder binnenwal op het terrein zelf. De situatie kan zo geweest zijn, theoretisch zijn er nog wel andere mogelijkheden denkbaar.

In welke historische context moet deze burchtaanleg, waarvoor in de verre omtrek geen duidelijke parallellen te vinden zijn⁶, geplaatst worden?

De landweer vanaf de Roer richting Dalheim-Rödgen en verder, die bij Tholen een hoofdrol speelt, staat voor een deel nog als strategisch belangrijk op 17de-eeuwse kaarten en zal daarom, ondanks de landschappelijke verbinding met enkele 11de-12de-eeuwse sterktes, niet tot die vroege eeuwen hoeven terug te reiken.

Ging het in het dal van de Roode Beek om een lokale heer die bescherming zocht, of ging het om meer?

Wie in dit verband bij burchtenbouw in deze streek tijdens de 11de eeuw aan opkomende dynasten denkt, zegt Wassenberg. De traditie plaatst de komst van de Flamenses hier in 1021. Maar dat dan alleen omdat hun veronderstelde voorganger, de eerder genoemde graaf Balderik, in dat jaar stierf en de keizer vrij over zijn ambten beschikte. De machtige motte-burcht van Wassenberg en die van de verwanten in Heinsberg horen m.i. typologisch eerder in de tweede helft van de 11de eeuw thuis. Die tijd is ook meer de periode waarin de Flamenses voor het eerst met grafelijke rechten vernoemd worden.⁸ Opmerkelijk ook, en nog nooit goed verklaard, is het feit dat de nieuwe graven al omstreeks 1100 Wassenberg als zetel weer verruilen voor het meer noordelijk gelegen Geldern. Misschien bestond er aan Roer en Maas nog geduchte oppositie? Aantoonbaar is in ieder geval dat de graaf van Loon, buiten het latere graafschap Loon, ook grafelijke rechten bezat op de rechteroever van de Maas. In 1057 is graaf Emmo getuige bij een regeling tussen de bisschoppen van Utrecht en Luik over St. Odiliënberg en Linne.⁹ Flamenses komen daar niet aan te pas.

In 1075 ontvangt Gerard II van Wassenberg de 'villa' Echt in leen, verliest echter in 1087 een conflict over de kerk van Echt. Hierbij lijkt Arnold I van Loon betrokken te zijn en nog in 1128 heet Echt te liggen 'in comitatu comitis de Los' (in het graafschap van de graaf van Loon).¹⁰ Kortom, de walburcht aan de Roode Beek zou als sterkte vóór of tegen Loon een functie gehad kunnen hebben. Wie zal het zeggen.

Er valt, al bespiegelend, ook nog in een andere richting te denken.

De genoemde oorkonde van 1057 voor St. Odiliënberg en Linne noemt naast graaf Emmo (van Loon) ook nog een graaf Unruch. Mogelijk is deze laatste dezelfde die in 1073 meer noordelijk rondom Kempen (BRD) als graaf vermeld wordt. Indien P. C. Boeren gelijk had met zijn opmerking dat de persoonsnaam 'Unruch' een (oudere) variant vormt voor 'Hendrik'¹¹ dan zijn we hier misschien de langgezochte stamvader op het spoor van de graven van Kessel, waarvan een deel van het bezit immers rechts van de Maas in de oude gouw Moilla lag, die zich eertijds uitstreckte tussen Roer en Niers. Tegen 1100 waren die graven van Kessel een machtsfactor van betekenis in de regio, steunpilaren voor Keulen¹² en bouwers van de indrukwekkende stenen donjon, die nu onder de 12de-eeuwse motte-burcht van Kessel verscholen zit.¹³ De regionale geschiedvorsing kan nog wel even vooruit met het zoeken naar de juiste historische samenhang rondom de hier beschreven vergeten sterkte aan de Roode Beek.

Maar ook de archeologische monumenten-wachters mogen alert zijn. Niet alle resten blijken opgeruimd te zijn. Het precieze terrein ligt rechts van de weg tussen de grensovergang Rothenbach en Vlodrop-Station. Het is particulier terrein en in gebruik als boomkwekerij.

De meeste kunstmatige oneffenheden zijn weliswaar genivelleerd, maar er is, met name van Duitse kant, nog iets zichtbaar van de gespaard gebleven zuidoost-hoek van het complex. Namelijk een gedeelte van de wallen van terrein A en B en juist met de unieke doorgang. Duidelijk wordt daar wel m.i. dat de wallichamen oorspronkelijk qua hoogte en breedte iets bescheidener van opzet geweest zullen zijn dan die van de eerder genoemde andere walburchten in Nederland. Misschien zegt dat iets over de functie en samenhang met andere sterktes in de regio. Van de stuwdammen in het dal van de Roode Beek zijn ook nog enkele restanten herkenbaar in het landschap. Het lijkt me wenselijk dat een en ander een goed overleg met de eigenaar een officiële bescherming krijgt als archeologisch monument. Wie weet is er dan ook nog eens een verantwoord bodemonderzoek mogelijk om alle geuite veronderstellingen te zijner tijd aan de werkelijkheid te toetsen.

Het belang van het geheel voor de Limburgse én Nederlands-Duitse grensgeschiedenis is gepoogd hierboven aan te geven.

Bas Aarts

Tilburg, april 1991

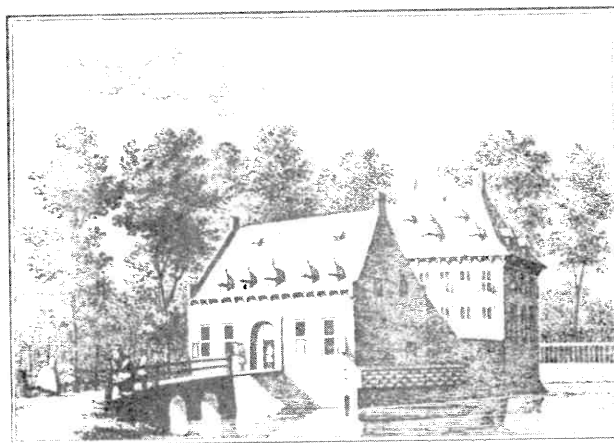
Noten

Met dank aan het Kreisheimatmuseum Heinsberg.

¹ H. Heinrichs, 'Wassenberg. Geschichte eines Lebensraumes', Mönchengladbach 1987, p. 55-56.

² P. A. Tholen, 'Die alten Erdwerke bei Birgelen-Dalheim', in: 'Heimatkalender der Heinsberger Lande' 1927, p. 125-126.

- ³ P.A. Tholen, 'Die Bollberge', in: 'Die Heimat. Blätter für heimatische Geschichte, Volks- und Naturkunde' 17 (1937) 1, p. 2.
- ⁴ Voor de Nederlandse walburchten, zie:
R.H.J. Klok, 'Archeologisch Reisboek voor Nederland', Haarlem 1977, p. 131-135, 146-149, 159-164, 191-194.
H.L. Janssen, 'The archaeology of the medieval castle in the Netherlands. Results and prospects for future research', in: J.C. Besteman e.a., 'Medieval Archaeology in the Netherlands', Assen/Maastricht 1990, p. 220-226.
- ⁵ De Duitse mottes in de regio zijn uitvoerig geïnventariseerd, zie: M. Müller-Wille, 'Mittelalterliche Burghügel ('Motten') im nördlichen Rheinland', Keulen 1966. Met name nrs. 135, 147.
- ⁶ Van de twee walsystemen aan de nabije Schaagbach (tussen Birgelen en Arsbeck, BRD) vertoont de westelijke aanleg nog de meeste verwantschap, maar is duidelijk bescheidener van opzet en van geringe strategische betekenis.
Onderzocht en beschreven met afbeelding van Pingsdorf-achtig aardewerk uit naastgelegen pottenbakkersdoven: 'Bonner Jahrbücher' 1955/1956, p. 533-536.
Volgens Tholen (1937, p. 2) bevat de ondergrond van dit betreffende walsysteem vergelijkbare aardewerkscherven (in oude beekbedding), waardoor de constructie zelf (iets) jonger zou moeten zijn.
- ⁷ Dit wordt bevestigd door wat er momenteel over deze landweer bekend is (W. Piepers, 'Die Landwehr und die Schanzberge im Westen des Kreises Heinsberg', in: 'Heimatkalender des Kreises Heinsberg' 1977, p. 53-62).
- ⁸ Over de Flamenses zie, samenvattend:
W. Jappe Alberts, 'Overzicht van de geschiedenis van de Nederrijnse territoria tussen Maas en Rijn ± 800-1288', Assen 1979, p. 30-34.
- ⁹ 'Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301' I, door Fz. S. Muller/A.C. Bouman, Utrecht 1920, Nr. 219.
- ¹⁰ J. Linssen, 'Heeft Echt ooit tot het graafschap Loon behoord?', in: 'De Maasgouw' 77 (1958), p. 97-106.
- ¹¹ P.C. Boeren, 'De oorsprong van Limburg en Gelre', Maastricht 1938, p. 99, 104, 110.
- ¹² H. Clevis/J.A. Koldewij, 'De graven van Kessel', in: 'Castellogica. Verkenningen' I (NKS), Doorn, p. 71-74 (1984).
In dit verband lijkt mij de eveneens lang gezochte 'graaf Hendrik', voogd voor Keulen in Texandrië omstreeks 1100-1110, ook een 'van Kessel' ('Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312' I, door H. P.H. Camps, 's-Gravenhage 1979, Nr. 34).
- ¹³ J.G.N. Renaud, 'De Keerberg oftewel de burcht van Kessel', in: 'Castellogica. Verkenningen' II (NKS), Doorn 1989-1, p. 52-55.

aan een binnenplein. Wellicht heeft het eertijds het karakter van een donjon-achtige aanleg gehad zoals de achterbouw van de Doornenburg, van het – verdwenen – huis te Balgooy of van het eveneens verdwenen kasteel Valckesteyn bij Rotterdam. De ruïne van Heenvliet vertoont overigens een mooi voorbeeld van zo'n op zichzelf staande rechthoekige donjon, die de Engelsen gaarne met de naam hall-keep aanduiden. Heenvliet is overigens verrijkt met vier ronde torens op de hoeken, hetgeen sommigen in de verleiding zou kunnen brengen om er een ander type in te zien. Laten zij gerust zijn; in de beginstadiën van vele, later uitgegroeide kastelen valt het rechthoekige bouwblok gemakkelijk te herkennen. Hopelijk geeft de opmeting van Gemeente-wege nog wat extra informatie!

Het poorthuis vertoonde zich als een eenvoudige, rechthoekige aanleg, door de zijmuren van het binnenplein met het hoofdgebouw verbonden. Huys Druten fungeerde als de zetel van een geslacht, dat sedert de 2de helft van de 13de eeuw als richter optrad. Willem van Druten, ridder, komt in 1390 en 1392 zelfs als dijkgraaf tussen Maas en Waal in de openbaarheid.

Huys Druten

Het Bejaardenhuis ten westen van de kerk in het dorpje Druten bestaat al enige jaren en is gebouwd ongeveer ter plaatse van het voormalige Huys te Druten. Het nieuwe gebouw kreeg dan ook de naam 'Kasteelhof', terwijl het hele buurtje oudtijds al werd aangeduid als Kasteelhof. Om uitvoering te geven aan het besluit nog 22 bejaardenwoningen aan het complex toe te voegen werden in het voorjaar op een belendend terrein voorbereidende maatregelen getroffen om de op zich niet bepaald zware funderingen aan te brengen. Dit geschiedde door het plaatsen van gietpalen.

Bij de uitvoering van diverse werkzaamheden werden fundamenten aangetroffen van het Huys Druten, die door de zorg van de Gemeente zijn ingemeten, alvorens weer onder de grond te verdwijnen.

Het Huis Druten is, afgaande op een gravure van Hendrik Spilman uit 1732 – naar een tekening van Cornelis Pronk – geen groot kasteel geweest. Het hoofdgebouw bestond uit een rechthoekig blok van twee verdiepingen

Batenburg

Ook deze zomer vinden onderzoeken op het terrein van de Batenburg onder leiding van de T.U. Delft plaats. Gebleken is onder meer, dat midden op het terrein een vierkante toren van buitenwerks 12 meter gestaan heeft. Het muurwerk, dat uit tuf bestaan moet hebben, was geheel uitgebroken.

In het najaar zal de verdere consolidatie van een der muurtorens ter hand worden genomen.